

Отже, розглянувши адміністративно-правові системи деяких сучасних країн світу, визнаємо очевидною наявність дієвих елементів адміністративних процедур для профілактики злочинності та необхідність використання зарубіжного досвіду їх врегулювання для сприяння забезпеченню законності та профілактики злочинів у сфері службової діяльності. У той же час, як позитив, відзначимо прагнення законодавців України пострадянського періоду врегулювати процедурні аспекти відносин органів влади з приватними особами.

Список літератури: 1. Юхно А. А. Основы деятельности правоохранительных органов по противодействию преступности : учеб. пособие / А. А. Юхно, А. Н. Литвинов. – К. : Хай-Тек Пресс, 2008. – 176 с. 2. Козырин А. Н. Административное право зарубежных стран : учеб. пособие / под ред. А. Н. Козырина – М. : Спарк, 1996. – 229 с. 3. Гончаренко В. Д. Хрестоматія з історії держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. для юрид. вищих навч. закладів і фак. : у 2 т. – Т. II / за ред. В. Д. Гончаренка. – К. : Ін-Юре, 1998. – 608 с. 4. Козырин А. Н. Административное право зарубежных стран : учебник / под ред. А. Н. Козырина и М. А. Шатиной. – М. : Спарк, 2003. – 464 с. 5. Бандурка А. М. Административный процесс : учебник / А. М. Бандурка, Н. М. Тищенко. – Х. : Изд-во Нац. ун-та внутр. дел, 2001. – 353 с.

Надійшла до редколегії 12.11.2009

УДК 340.69(477)

О. Г. Юшкевич

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА ЯК ДОКАЗ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

На підставі чинного законодавства та наукових розробок визначено поняття та особливості висновку експерта як доказу в адміністративному судочинстві України.

***

На основании действующего законодательства и научных разработок определено понятие и особенности заключения эксперта как доказательства в административном судопроизводстве Украины.

***

The notion and peculiarities of expert's statement in administrative proceedings of Ukraine as the evidence are defined on the basis of legislation in force and scientific elaborations.

Особи, які беруть участь у справі та обґрунтовано вважають, що надання потрібних доказів стане згодом неможливим або ускладненим, мають право просити суд забезпечити ці докази. Серед способів забезпечення доказів в адміністративному судочинстві виділяють висновок експерта.

Проблемами правового статусу експерта займалися переважно науковці в галузі кримінального процесу та криміналістики – В. Д. Арсенєв, А. Я. Гінзбург, О. Д. Лившиць, В. М. Тертишник, авторами декількох наукових праць є вчені у галузі цивільного та господарського процесів – В. А. Кройтор, Л. М. Ніколенко, Т. В. Степанов, С. Я. Фурса, Н. А. Чечина, Д. М. Чечот, М. Й. Штефан, В. В. Ярков, деякі питання досліджували такі вчені-адміністративісти, як Е. В. Додін, В. К. Шкарупа. Процес становлення адміністративного судочинства в Україні тільки починається більшість питань ще не вирішено, не всі проблеми навіть знайшли своїх дослідників. Отже, сьогодні проблеми визначення способів забезпечення доказів в адміністративному судочинстві, зокрема висновку експерта, є актуальними.

Таким чином, метою дослідження є визначення поняття та особливостей висновку експерта в адміністративному судочинстві України на підставі чинного законодавства та наукових розробок.

У ході розгляду справ адміністративної юрисдикції в адміністративних судах часто виникає необхідність проведення експертного дослідження в процесі доказування позову однієї зі сторін адміністративного процесу.

Відповідно до ст. 69 КАС України [1] доказами в адміністративному судочинстві є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення осіб, які беруть участь у справі, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Ці дані встановлюються судом на підставі пояснень сторін, третіх осіб та їхніх представників, показань свідків, письмових і речових доказів, висновків експертів.

Одним із джерел одержання цих даних є висновок експерта, який, як і всі докази, відповідно до ст. 70 КАС України, має відповідати вимогам належності та допустимості доказів.

Належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування. Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування. Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень.

Докази, одержані з порушенням закону, судом при вирішенні справи не беруться до уваги. Обставини, які за законом повинні бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватися ніякими іншими засобами доказування, крім випадків, коли щодо таких обставин не виникає спору. Таким чином, обставини, які можуть бути підтверджені тільки за допомогою спеціальних знань, мають бути підтверджені експертним висновком. Тому, в свою чергу, висновок експерта має, з одного боку, відповідати вимогам КАС України, що регламентує порядок призначення і проведення експертизи, а з іншого –

загальним вимогам до судової експертизи, встановленим Законом України «Про судову експертизу» [2], Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3].

Висновок експерта є результатом проведення судової експертизи, яка відповідно до Закону України «Про судову експертизу» [2] є дослідженням експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового та судового слідства. Таким чином, судові експертизи призначаються у випадках, коли для вирішення питань у справі необхідні спеціальні знання, тобто ті, що не є загальновідомими. Отже, метою судових експертиз є одержання доказової інформації, а експертні висновки є джерелами доказів.

У висновку експерта варто розрізняти зміст (зроблений на підставі проведеного дослідження висновок, викладення встановлених фактів та їх професійна оцінка) і форму (висновок як акт). Обидва компоненти однаково важливі при визначенні доказової сили висновку експерта. Якщо суд визнає висновок недостовірним, то не розглядатиме його як судовий доказ; так само недотримання форми, незважаючи на обґрунтований і об'єктивний висновок експерта, не дає можливості визнати його судовим доказом. Наприклад, експерт провів дослідження, але не виклав його хід чи результати в письмовому вигляді або не підписав висновок, – це недотримання форми самого документа. Але, крім того, поняття висновку експерта передбачає, що йдеться про доказ, отриманий у результаті проведення судової експертизи, яка призначається ухвалою суду. Недотримання процесуальних вимог також не дозволяє розглядати отриманий висновок як належний доказ (наприклад, у випадку, коли дослідження було проведено експертною установою не за ухвалою суду, а на прохання сторони в процесі, яка потім заявила суду клопотання про допущення в процес акта експертизи).

Висновок – це єдина процесуальна форма, в якій експерт доводить свої висновки до відома суду та учасників адміністративного судочинства. Усні відповіді експерта в судовому засіданні роз'яснюють письмовий висновок, але не можуть його замінити.

Теорія судової експертизи виробила певні правила, від дотримання яких залежить вирішення питання про відповідність висновку експерта фактичним обставинам справи. Такі правила містить стаття 66 КАС України. Експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів. У разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу дору-

чення експерт невідкладно заявляє суду клопотання щодо його уточнення або повідомляє суд про неможливість проведення ним експертизи за заданими питаннями. Експерт не має права передручати проведення експертизи іншій особі. Якщо під час проведення експертизи будуть встановлені обставини, з приводу яких питання не ставилося, але які, на думку експерта, мають істотне значення, то у висновку він викладає свої міркування і щодо цих обставин.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень [3] висновок експерта складається з трьох частин: вступної (Вступ), дослідницької (Дослідження) та заключної (Висновки).

У вступній частині висновку експерта зазначаються:

- найменування документа (Висновок), його номер, за наявності відповідних підстав – характер експертизи (чи є вона додатковою, повторною, комісійною або комплексною), вид (назва) експертизи, за якою справою (кримінальною, цивільною, господарською, номер справи) вона проводиться;

- дата складання висновку;

- дата надходження постанови (ухвали), об'єктів і матеріалів справи до експертної установи (її найменування), експерта (його ім'я, прізвище, по батькові);

- найменування і дата складання документа, на підставі якого виконується експертиза (постанова, ухвала), та найменування особи (посада, прізвище, ініціали) або органу, який призначив експертизу;

- перелік об'єктів, що підлягають дослідженню, та зразків (у разі надходження);

- відомості про надані матеріали справи (у тому числі вид (назва) матеріалів (документів) та кількість аркушів);

- спосіб доставки та вид упакування досліджуваних об'єктів із зазначенням у необхідних випадках відомостей про те, чи впливав спосіб упакування на їх збереження;

- перелік питань (дослівно у формулюванні постанови чи ухвали), які винесено на вирішення експертизи;

- питання, які вирішуються експертом у порядку експертної ініціативи;

- дані про експерта (експертів): посада, клас судового експерта, науковий ступінь та вчене звання, прізвище, ім'я та по батькові, освіта, експертна спеціальність, стаж експертної роботи, номер свідоцтва про присвоєння кваліфікації судового експерта;

- попередження експерта про кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку за статтею 384 Криміна-

льного кодексу України (у необхідних випадках – за відмову від надання висновку за статтею 385 Кримінального кодексу України) [4];

- дату направлення клопотання експерта про надання додаткових матеріалів, дату надходження додаткових матеріалів або відомостей про наслідки розгляду клопотання; обставини справи, які мають значення для надання висновку, з обов'язковим зазначенням джерела їх отримання;

- при проведенні повторних експертиз указуються відомості про первинну експертизу (попередні експертизи) (прізвища, ініціали експертів, назва експертної установи чи місце роботи експертів, номер і дата висновку експертизи, зміст заключних висновків первинної експертизи (попередніх експертиз); зміст питань, які були поставлені перед експертом на повторне вирішення, а також мотиви призначення повторної експертизи, які зазначені в ухвалі про її призначення; у разі якщо такі мотиви в ухвалі відсутні, про це робиться відповідний запис;

- при проведенні комісійних та комплексних експертиз зазначається голова комісії (провідний експерт);

- відомості про процесуальні підстави та осіб, які були присутні під час проведення досліджень (прізвище, ініціали, процесуальний статус);

- нормативні акти та література, які використовувались експертом під час вирішення поставлених питань, із зазначенням, відповідно, їх дати, номера прийняття, редакції та бібліографічних даних.

У дослідницькій частині висновку експерта описується процес дослідження та його результати, а також дається обґрунтування висновків з поставлених питань.

Дослідницька частина повинна включати:

- відомості про стан об'єктів дослідження, застосовані методи (методики) дослідження, їх реєстраційний номер, умови їх використання;

- посилання на ілюстрації, додатки та необхідні роз'яснення до них;

- експертну оцінку результатів дослідження.

Опис процесу застосування інструментальних методів дослідження та проведення експертних експериментів можуть обмежуватись викладенням кінцевих результатів. У зазначених випадках графіки, діаграми, таблиці, матеріали експертних експериментів мають зберігатись у наглядових експертних провадженнях і на вимогу осіб, які призначили експертизу (дослідження), можуть надаватись їм для ознайомлення.

За наявності в ухвалі про призначення експертизи питань, які не належать до предмета експертизи або не входять до компетен-

ції експерта, указуються причини, з яких ці питання не можуть бути вирішені.

Узагальнення та оцінка результатів окремих досліджень, які є підставою для формулювання висновків, можуть викладатися у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експерта.

У дослідницькій частині висновку експерта при проведенні повторної експертизи вказуються причини розбіжностей з висновками попередніх експертиз, якщо такі розбіжності мали місце.

У заключній частині викладаються висновки за результатами дослідження у вигляді відповідей на поставлені питання в послідовності, що визначена у вступній частині.

На кожне з поставлених питань має бути дано відповідь по суті або вказано, з яких причин неможливо його вирішити.

У разі якщо заключний висновок не може бути сформульований у стислій формі, допускається посилання на результати досліджень, викладених у дослідницькій частині.

Висновок експерта (експертів) оформлюється на бланку експертної установи і підписується експертом (експертами), який проводив дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків.

Якщо до висновку експерта додаються фототаблиці, креслення, схеми, діаграми тощо, вони також підписуються експертом (експертами); підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи.

Якщо експерт не є працівником державної спеціалізованої установи і працює на професійній основі самостійно, він засвідчує наданий ним висновок своїм підписом і печаткою із зазначенням ідентифікаційного номера. Якщо експерт працює у складі юридичної особи, його висновок також засвідчується підписом керівника та печаткою юридичної особи.

Висновок експертів при проведенні комплексної експертизи складається за правилами вищезазначеної Інструкції, з урахуванням таких особливостей:

- у вступній частині додатково зазначаються дані про інші експертизи, якщо їх результати використовувались для вирішення питань, поставлених перед комплексною експертизою;

- дослідження, які проводились окремими експертами, описуються у відповідних розділах дослідницької частини із зазначенням прізвищ експертів;

- узагальнення та оцінка результатів досліджень фіксуються у синтезуючому розділі дослідницької частини висновку експертів.

Спільний висновок комісії експертів підписується експертами, які брали участь у сукупній оцінці результатів усіх досліджень і дійшли згоди.

У разі якщо згоди між ними не було досягнуто, складається декілька висновків експертів (за кількістю точок зору) або один, у якому вступна і дослідницька частини підписуються всіма експертами, а заключна – окремими, під відповідними висновками або згідно з проведеними ними дослідженнями.

У ході проведення первинної експертизи співробітниками однієї експертної установи висновок експерта (експертів) та додатки до нього складаються у двох примірниках, один з яких направляється особі або органу, який призначив експертизу, а другий оформлюється як наглядове провадження і зберігається в архіві експертної установи.

Під час проведення повторної експертизи співробітниками однієї експертної установи висновок і додатки до нього складаються:

- у двох примірниках – у разі якщо висновки повторної експертизи повністю підтверджують висновки первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу або особі, яка призначила експертизу, другий – оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу;

- у чотирьох примірниках – у випадку не підтвердження (повністю або частково) повторною експертизою висновків первинної (попередньої) експертизи. Перший примірник направляється органу або особі, яка призначила експертизу, другий – оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи, що проводила повторну експертизу, третій – направляється до експертної установи, яка проводила первинну (попередню) експертизу, четвертий – направляється до Міністерства юстиції України.

Висновок експерта при проведенні експертизи під час судового розгляду складається за загальними правилами вищезазначеної Інструкції, з урахуванням таких винятків:

- у вступній частині висновку не вказується запис щодо попередження експерта про відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку (такий запис робиться в протоколі судового засідання);

- якщо з питань, які вирішувались під час судового розгляду, експертом проводилась експертиза на попередніх стадіях процесу, він має право послатись на її результати.

Другий примірник висновку експерта при проведенні експертизи під час судового розгляду і копія ухвали суду про її призначення подається експертом до експертної установи.

Повідомлення про неможливість подання висновку складається з трьох частин: вступної, мотивувальної та заключної.

У вступній частині викладаються загальні відомості щодо висновку експерта. У повідомленні про неможливість надання ви-

сновку експерт попереджається про кримінальну відповідальність за статтею 385 Кримінального кодексу України.

У мотивувальній частині викладаються причини, які обумовили неможливість надання висновку.

У заключній частині вказується про неможливість надання висновку.

Повідомлення про неможливість надання висновку оформлюється на бланку експертної установи, підписується експертом; підпис у заключній частині засвідчується відбитком печатки експертної установи. Повідомлення про неможливість надання висновку складається у двох примірниках. Один примірник керівник експертної установи надсилає особі або органу, який призначив експертизу, а другий – оформлюється як наглядове провадження і залишається в архіві експертної установи.

Якщо таке повідомлення надається під час судового розгляду, воно складається і підписується експертом у двох примірниках, один з яких подається до суду, а другий – керівникові експертної установи.

Якщо з одних питань експерт може дати відповідь, а з інших є підстави для повідомлення про неможливість надання висновку, складається один документ – висновок експерта. У цьому випадку експерт попереджається про кримінальну відповідальність за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України.

Незважаючи на те що жоден з доказів не має заздалегідь установленої сили для суду, висновок експерта є досить вагомим доказом, спростувати який іншими доказами, без проведення інших спеціальних досліджень (додаткової чи повторної експертизи) досить непросто.

Вищенаведене дає підстави зазначити, що, оскільки висновок експерта є досить специфічним видом доказів (при його оцінюванні необхідно мати на увазі, що, на відміну від інших доказів, він з'являється тоді, коли спірні відносини вже виникли, і вирішити їх у добровільному порядку неможливо), саме він може виступити тим об'єктивним критерієм, який допоможе встановити істину.

Список літератури: 1. Кодекс адміністративного судочинства України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35–36, 37. – Ст. 446. 2. Про судову експертизу : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 28. – Ст. 232. 3. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ М-ва юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5 // Офіційний вісник України. – 1998. – № 46. – С. 30. 4. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131. 5. Ніколенко Л. Експертний висновок як засіб доказування в господарському процесі / Л. Ніколенко // Юридичний журнал. – 2003. – № 7 – С. 53–60. 6. Прохоров-Лукін Г. Судова експертиза як невід'ємна складова ефективного захисту прав інтелектуальної власності / Г. Прохоров-Лукін, І. Кириченко // Юридичний журнал. – 2005. – № 2 – С. 35–43.

Надійшла до редколегії 16.10.2009